

Publikacija

VENCLOVO AGRIPOS LIETUVIO LAIDOTUVIŲ KALBA APIE JONĄ RADVILĄ*

Venclovas Agripa Lietuvis (apie 1529–1597) – žinomas XVI a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) visuomenės ir kultūros veikėjas, diplomatas, Livonijos reikalų žinovas. Jam ne kartą buvo patikėta atstovauti Lietuvos–Lenkijos valstybei Livonijoje. 1563 m. jis tapo karaliaus sekretoriumi, 1574 m. – seimo maršalka, 1575 m. – LDK raštininku. 1586 m. paskirtas Minsko, o 1588 m. – Smolensko kaštelionu.

V. Agripas Lietuvio laidotuvių kalboje šlovinamas Jonas Radvila (1516–1551), kilęs iš garsiosios kunigaikščių Radvilų giminės, buvo Mikalojaus Radvilos Juodojo, Vilniaus vaivados, LDK vyriausiojo maršalkos ir kanclerio, brolis bei Mikalojaus Radvilos Rudojo, Trakų vaivados ir vyriausiojo kariuomenės vado, pusbrolio. Velionis mirė jaunas ir jokių įsimintinų darbų nuveikti nespėjo. Nors kalba pagerbiamas velionis, ji skirta minėtiesiems jo giminaičiams – galingiems Lietuvos valdovams. Kalboje aukštinama visa Radvilų giminė: minimas dėdė Jurgis Radvila, primenamos pusseserės Barbaros Radvilaitės

vedybos su karaliumi Žygimantu Augustu, pažymima, kad Šventosios Romos imperijos imperatorius Karolis V suteikė šiai giminei kunigaikščių titulus ir herbą, o ypač iškeliami Mikalojus Radvila Juodasis ir Mikalojus Radvila Rudasis.

Kalba buvo paskelbta praėjus dvejiems metams nuo Jono Radvilos mirties ir, tikriausiai, niekada nebuvo pasakyta. Venclovas Agripa Lietuvis, kaip ir jo amžininkai Mykolas Lietuvis, Augustinas Rotundas, Jonas Radvanas, pasitelkdamas lietuvių kilmės iš romėnų teoriją, kėlė Lietuvos valstybingumo idėjas, o didikų gyvenimo aprašymus pateikdavo kaip tam tikrą idealą, sektiną tėvynės mylėtojo ir valstybės gynėjo pavyzdį.

*Laidotuvių kalba
apie šviesiausiojo kunigaikščio ir
pono Jono Radvilos, Olykos ir
Nesvyžiaus valdytojo, gyvenimą ir mirtį,
parašyta Venclovo Agripas Lietuvio
[Vitenbergas, 1553]*

Mes nepripažįstame tokios pasibaisėtinos išminties rūšies, kuri prieštarauja ne tik žmonių prigimčiai, bet ir Dievo valiai, kuri draudžia žmonėms liūdėti, kuri aiškina, kad savųjų apraudojimas ir liūdesys dėl jų yra tik beprotybė.

* *Oratio funebris de illustrissimi principis et domini domini Johannis Radzivili, Oliciae et Nesvisii Ducis, vita et morte, scripta a Wenceslao Agrippa Lituano [Witenbergae, 1553].*

Bet tiek skunduose dėl mirties, tiek paguodoje pasisemiame teisingų minčių iš Dievo valia skelbiamo ir akivaizdžiais įrodymais patvirtinto mokymo, kuris aiškina, kad dora yra liūdėti dėl saviškių mirties ir būti sujaudintiems dėl netekties, palietusios ir mus, ir Valstybę, ir liūdėti dėl tų, kurių darbai mums ir kitiems buvo naudingi. Taip pat moko siekti, kad vertiems būtų suteikiamas ilgas gyvenimas, idant jie padėtų kitiems, bet kadangi Dievo valia kai kurie iš šio mirtingo gyvenimo, lyg iš savo buvimo vietos, yra atšaukiami, reikia sutramdyti sielvartą, nes pamaldžios sielos išeina į dangiškąją Bažnyčią, kur džiūgaudamos mėgaujasi, matydamos Dievą, visą amžinybę mokosi jo išminties ir ją šlovina, jau laisvos nuo visų ydų blogos įtakos. Taip ir mes, mirus įžymiam Kunigaikščiui ir kilniam vyrui Jonui Radvilai, dėl daugelio svarbių priežasčių didžiai sielvartaujame. Pirma, ne vienas liūdi iš natūralios meilės, mirus geram Kunigaikščiui, antra, tėvynė neteko puikios puošmenos, o visa Valstybė – išmintingo, teisingo ir naudingo valdytojo. Geležines, maža to, nedoras širdis turėtume, jeigu praradę tokį vyrą nesielvartautume. Taigi teisėta ir liūdėti dėl jo mirties, ir mūsų našlaitystę apvertki. Tačiau tebūnie šis sielvartavimas toks, kad neužrūstintume Dievo, bet palenktume sielas, kad noriai paklustume likimo įsakymams ir turėtume paguodą, nes tikrai žinome, jog tie, kurie teisingai kreipėsi į Dievo sūnų, patenka į maloniausią palaimintųjų draugiją. Nuspręskime, kad atminimą apie dorybę reikia ir išsaugoti, ir palikuonims perduoti. Neabejoju, jog daug protingų žmonių, pažinusių šį kunigaikštį, džiaugiasi prisimindami jo dorybes. Bet kad svetimšaliams jis būtų geriau žinomas ir į būsimus laikus atmintis nusitęstų, norėčiau, kad tie, kurie jį artimiaus pažinojo ir turi sugebėjimų, išleistų visą jo gyvenimo aprašymą. Tačiau nors aš ir neturiu tiek talento ir jėgų, prilygstančių šiam dalykui, ir negalėjau per savo gyvenimą sužinoti visų jo įžymių sumanymų ir darbų, norėdamas išreikšti savo liūdesį ir pateikti dėkingos sielos įrodymą, surašiau šią

neilgą kalbą apie jo gyvenimą ir prašau visų gerųjų žmonių, kad mano pastangas ir pasiryžimą palankiai priimtų. Taigi, kai dėl nepaprastai garsaus Kunigaikščio tėvynės, neabejotina, kad jis buvo pilietis tos Valstybės, už kurią jokia kita pasaulyje nėra nei geriau sutvarkyta, nei teisingiau valdoma, nei jokioje kitoje nėra doriau gyvenama, nei jokia kita dėl kokių nors ypatingų dalykų nėra laimingesnė. Mat jis buvo tikrosios Dievo Bažnyčios narys ir karščiausiai mylėjo nesugadintą Evangelijos mokymą, kuris šiais laikais pasirodė, ir jį išpažino. Ši šlovė yra tokia, kad niekam tėvynė tikresnės suteikti negali. Ir ne veltui dėl tos priežasties ir jį, ir kitus pamaldžius žmones garbiname. Jeigu Platonas ir daugelis kitų žymių žmonių laikė sau didele garbe, kad buvo gimę tose vietose, kurios buvo kilniųjų menų buveinė, daug pagrįsciau tai galime daryti mes, kurių tėvynė ne tik to mokymo, kurį Platonas žinojo, bet ir aukščiausios amžinos išminties, apreikštos gyvu Dievo sūnaus balsu, ir mokosi, ir moko, ir ja tiki.

Be šios labai šlovingos tėvynės (kuri yra bendra visiems dievobaimingiems žmonėms) daug tikros šlovės jam suteikia ir pati gimimo vieta. Mat gimė labai garsioje lietuvių tautoje, net jeigu apie ją žmonės, netoli nuo savų lizdelių nukeliavę, šiuose kraštuose turi kitokią nuomonę, aš tikrai galiu patvirtinti, kad ji nenusileidžia beveik jokiai Europos šaliai nei klimato švelnumu, nei žemės derlingumu, nei svarbiausiųjų dalykų ištekliais, nei žmonių papročiais, gabumais ir dorybėmis. Bet kadangi pastebiu, kad yra daug visokių rašytojų, kurie rašo apie Lietuvą, ir kai kurie iš jų bjauriai vertina lietuvių papročius, manau, jog bus tikslinga, jeigu prieš pradėdamas pasakoti apie šio Kunigaikščio gyvenimą, čia trumpai aprašysiu jo tėvynę.

Lietuva yra siaurės kraštas, Lenkijos, Prūsijos, Livonijos, Rusijos kaimynė, beveik besiribojanti su maskvėnų tautos žemėmis; tai plačiausia visame pasaulyje Kunigaikštystė, mat savo dydžiu pralenkia daugelį valstybių, dėl to vadinama Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste. Ka-

daise pavadinta Italija, vėliau Litalija, galiausiai labiau sustiprėjusi buvo nemokšišškai pavadinta Lithuania (Lietuva). Iš metraščių neaišku, ar lietuviai kildintini iš italų, todėl pravartu šią istoriją čia trumpai išdėstyti. 56-aisiais metais po Dievo sūnaus gimimo be galo žiaurus žmogus Neronas, kai jau buvo sukūręs didžiausią tironiją pavaldiniams ir visus nusikaltimus išbandęs, nedorai ir labai piktadariškai nužudė motiną ir Mokytoją. Daugelis, išgąsdinti šių labai liūdnu reginių, manė, jog vargiai pasigailėtų svetimų tasai, kuris, paniekinęs šventumą ir dorą, pakėlė ranką netgi prieš tėvus. Taigi nutarė išsigelbėti pabėgdami. Tarp kitų Nerono giminaičių ir kažkoks Julijus, kitų pavojaus paskatintas, išsigando, kad jam neatsitiktų tas pats, ką matė kitiems atsitikus. Taigi surinkęs draugus ir kitus, atsidūrusius panašiam pavojuje, su visa šeima, apsirūpinęs didžiuliais turtų ištekliais ir būtinu maistu, atnaujinęs laivus, paliko tėvynę, ketindamas plaukti ten, kur, galėtų ramiai be pavojaus gyvybei gyventi. Jis per Okeaną ir Baltijos jūrą atplaukė į Lietuvą, kur, pristūmęs laivus [prie kranto], pirmiausia išvydo dykynę. Paskui, kai pamatė vietos apsigyventi gražumą ir žemės derlingumą, begalinę žuvų gausybę, negirdėtą žvėrių daugybę, neįtikėtiną medaus gausumą, su dideliu džiaugsmu tenai įsikūrė, jau būdamas saugus nuo to pabaisos. [Atvykėliai] išlaikė senovinius romėnų papročius. Nes amžinąją ugnį, kurią Romoje puoselėjo Vestalės, jie patys nuolat kurstė. Kiekvienas turėjo savus penatus ir kitų pagonišku papročių laikėsi kaip tėvynėje buvo įpratę. Visų pirma, būrė iš paukščių, nes ta būrimo rūšis kadaise romėnų buvo itin dažnai naudojama. Tačiau šią stabmeldystę panaikino jau pamaldusis mūsų Kunigaikštis Vladislovas Jogaila, šviesiausiojo mūsų Kunigaikščio Žygimanto Augusto, Lenkijos karaliaus, prosenelis, kai jį lenkai pakvietė valdyti karalystės; vis dėlto daugelis neišsimokslinusių kaimiečių iki šiol slapta pirmųkščių apeigų laikosi. Taip sunku iš protų išrauti senovinį, daugelio amžių sutvirtintą paklydimą. Be to, ir lietuvių kalba

kadaise buvusi lotynų, tai paaiškėja iš daugelio tos kalbos žodžių, o tai, kad jau dėl barbariško įpročio, kuris dažnai didelius neaiškus kalbose paskleidžia, yra pasikeitusi, nenuostabu, nes ir pati Lietuvos motina Italija, lotynų kalbą, kuri jai kitados buvo gimtoji, beveik prarado, išskyrus kai kuriuos ligi šiol išlaikytus iškreiptus žodžius. Mat galima [lengvai] pastebėti lietuvių ir italų prigimčių panašumą. Ir vieni, ir kiti supranta ir myli teisingumą, dėl Laisvės nevengia nei vargo, nei pavojų, ne silpnadvasiai, ne lengvabūdžiai, neapgalvotai nepradedą karų prieš kitus, bet [prieš juos] pradėtus drašiai atlaiko ir atremia, namuose griežčiausiai drausmės ir kuklumo laikosi, gabūs mokslams ir jų siekiantys, taip pat iškalbingi. Nors šitomis dorybėmis lietuviai motinai Italijai nenusileidžia, ilgai buvo italų aplenkiami. Ji yra visokių talentų ir sugebėjimų viršūnė. Bet kad kas nors šio vietinio įrodymo nepalaikytų įtartinu, grįžtu prie temos. Nes kai kurie rašytojai nežinia kokių prasimanymų apie lietuvius pripasakojo, todėl apie tai dabar pasakysiu, kad daugelio ne tik žmonių, bet ir tautų, kurios su mumis prekiauja, liudijimai aiškiai parodo tuos prasimanymus esant melagingus.

Šis Kunigaikštis gimė garsiojoje mūsų tautos Radvilų giminėje, kuri dėl savo garsumo ir senumo, taipgi dėl didžiū nuopelnų Valstybei visad buvo gerbiama ir šlovinama, o dabar Imperatoriaus Karolio V netgi į Kunigaikščių luomą įrašyta. Todėl daugeliu giriamųjų kalbų reikėtų garbinti šios giminės didikus, kurie ir namie taikos metu padėjo Valstybei dideliu autoritetu ir patarimais, ir svetur su nepaprastu sielos didžiavasiškumu ir ypatinga narsa kariavo už tėvynę su išorės priešais, jiems vadovaujant daug pergalių buvo pasiekta. Mat jau seniai į žiaurią baisiųjų maskvėnų vergiją būtume patekę, jeigu Jurgis Radvila savo nepaprasta narsa ir didele išmintimi mūsų nebūtų apgynęs – jis karingus priešus maskvėnus, mėginančius nuolat siaubti [mūsų] tėvynę, daug jų išžudęs, atrėmė ir išvijė. O kadangi tie dalykai nei yra mano pamiršti, nes tokie svarbūs ir didingi,

kad ir visi juos mini, ir trumpoje kalboje negali būti sutalpinti, nenoriu daugelio jų minėti. Nes turime daug šios giminės pavyzdžių [poelgių], kurie mūsų laikais įvykdyti. O nemirtinga šlovė priklauso tiems, kurie tėvynę, kurie tėvus, kurie mus sveikus nuo žiauriausių priešų išsaugojo ir mirę savo vietoj paliko geriausius įpėdinius. Yra du didžiai išmintingi Kunigaikščiai, kurių rankose – aukščiausia valstybės valdžia: Mikalojus Radvila, Vilniaus vaivada, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiasis maršalka ir kancleris, tikrasis šio velionio brolis. Kitas – bendravardis – Trakų vaivada ir vyriausiasis kariuomenės vadas, velionio pusbrolis. Jie pasižymi ir išmintimi, ir teisingumu, ir visokiomis dorybėmis, o valdydami yra dori bei laimingi. Iš tikrųjų, visiems pritariant patvirtinu, kad Lietuva niekada neturėjo tokių dorų, tokių žymių, pagaliau tokių protingų valdytojų. Ir mes tikrai jais tikime, kad jie mūsų tėvynę, daugybės nelaimių prislėgtą, atkurs ir tikėjimu bei menais papuoš. Be to, giminės šlovę padidino aukščiausi apdovanojimai. Imperatorius Karolis V, kaip sakiau, šią giminę dėl išskirtinių dorybių ir įžymių karo žygių apdovanojo ereliu, kurio kojos ir snapas yra auksiniai, ir įrašė ją į Kunigaikščių luomą. O šviesiausias mūsų Kunigaikštis Žygimantas Augustas, lenkų Karalius, susigiminiavo su šia gimine kraujo ryšiais, nes išsirinko iš šios šeimos sau žmoną, dievobaimingą ir kuklią Kunigaikštutę Barborą Radvilaite, šio mirusiojo ir anų, kurie tebėra gyvi, seserį, kuriai uždėjo Karūną ir kuri praeitais metais mirė, didžiai liūdint Karaliui, jos mylimiausiam vyrui.

Kadangi pakankamai aišku, jog jis [= Jonas Radvila] kilęs iš labai garsios giminės, reikia pakalbėti apie jo paties gyvenimą.

Nuo vaikystės pamaldžiai išauklėtas ir išmokytas kilniųjų menų, tėvo jis buvo auklėjamas griežta ir rūsčia drausme. Kadangi daugelis Didvyrių klysta matuodami mokslus ne tiek kilnumu, kiek nauda, ir mano, kad nei jiems, nei jų vaikams netinka studijuoti tuos dalykus, kurių neturtingieji mokosi pragyvenimui. Todėl

gėdingai juos niekina tie, kurie vėliau neišsimokslinę pašaukti valdyti sukelia Valstybėje baisius sąmyšius ir prisideda ne tiek prie tėvynės gerovės, kiek prie pražūties, kaip teisingai sakoma: „Didvyrių sūnūs atneša žalos.“ Bet doras ir išmintingas šito Kunigaikščio tėvas visai kitaip manė. Nes matė, kad Valstybės valdymas daugiausia remiasi protingais sprendimais. Dėl to pasirūpino išmokyti sūnų geriausių humanitarinių mokslų, o šis vėliau, mirus tėvui, pats savo noru nuvyko į Italiją, nes troško mokytis; būdamas iš prigimties gabus mokslui, ten uoliai išmoko tų dalykų, kurie reikalingi Valstybės valdymui. Jis ypač atsidavęs studijavo iškalbos meną ir istoriją, tuos mokslus, kuriuos manė esant naudingiausias Valstybei, o kadangi turėjo įgimtą polinkį oratorystės menui, su didžiausia šlove tuomet tiek pasiekė, kad tėvynėje visus pralenkė iškalba. Išties verta ne tik susižavėjimo, bet ir didžiausio pagyrimo tai, kad nuo studijų jo neatitraukė jokių troškimų pagundos nei blogi pavyzdžiai. Vėliau sugrįžęs į tėvynę visų buvo garbingai priimtas, nes į jį buvo dedamos didelės viltys.

Bet prieš pradėdant dėstyti [Jono Radvilos] likusių biografiją, būtina paminėti jo kūno pranašumus. Mat žmonės daug dėmesio skiria gražiai išvaizdai, kaip sako Poetas:

Kilus iš kūno gražaus, dorybė yra malonesnė.

Jis buvo vidutinio ūgio, be galo patrauklus, jo burna, iš kurios tekėjo saldesnė už medų kalba, buvo labai kilni, žodžiuose ir darbuose – rimtumas, slypintis po linksnumu, o kūnas – stebėtino judrumo. Kai buvo Italijoje, jis visaip lavino kūną, kad šis nesustingtų nuo neveiklumo, ir, turėdamas stebėtinų gabumų itališkiems šokiams, juos išmoko ir taip mikliai šokdavo, kad atrodė, jog vos kojomis žemę liečia. Bet dalyvavo ir kituose užsiėmimuose, kuriuos studentai buvo įpratę atlikti sielų atgaivai; o kadangi labai mėgo Muziką, mokėjo taip meniškai groti lyra, kad netgi geriausius šio meno mokovus pralenkė. Galbūt atrodo, kad tai nelabai puošia

Kunigaikštį, bet kai matome, kad švenčiausiasis Karalius Dovydas, kuris gražiai grojo kitara, yra garbinamas, o garsusis Graikijos vadas Temistoklis saviškių buvo laikomas mažiau mokytu, nes puotoje atsisakė groti lyra, – privalome manyti, kad Valdovai prakilniau atsigaua nuo Muzikos, negu lošdami, kai vargšų pavaldinių turtus prašvilpia. Juk kai kuriems [didikams] lošimams ir prabangai jau nebeužtenka pajamų, ir jie nebegali išlaikyti savo dykinėjimo ir išlaidų negrobdami iš svetimo. Todėl verčiami arba gyventi iš prisiplėšto [turto], arba ką kita regzti, arba apgailėtina saviškius puldinėti. Matome, kad šiais laikais kai kurių Kunigaikščių žemėse vyksta tokie žiaurūs plėšimai, jog nebūtų stebėtina, jeigu daugelis su vaikais žūtų iš bado. Bet neabejotina, kad tokie Kunigaikščiai kada nors bus Dievo sunkiai nubausti. Esti Dievo valia įteisinta aiškiausia ir nekintama taisyklė: baisius nusizengimus lydi baisios bausmės, kuriomis kai kurie jau buvo nubausti, kad kiti, jų pavyzdžio pamokyti, maloniau elgtųsi su pavaldiniais ir ištaisytų savo ydas.

Aš pripažįstu, kad patraukli kūno išvaizda ir grožis yra nemenkos Dievo dovanos. Nes ir žmonės įtariai žiūri į bjaurių kūnų gebėjimus. Mat nieko, kaip jie sako, Dievas ir gamta be priežasties nedaro, tačiau suvokiū, kad tikresni ir labiausiai žmogui pritinkami papuošalai yra įkurdinti sieloje. Skaitome [knygose], kad Juozapas giriamas už veido grožį, tačiau matome, kad labiau šlovinamos jo dorybės – dievobaimingumas ir tyrumas. Absalomui dorumas ir grožis būtų suteikęs daugiau žavesio, jeigu jis su grožiu būtų suderinęs dievobaimingumą ir privalomą pagarbą tėvams. Juk iš tiesų, man atrodo, kad tik tas žmogus yra visapusiškai girtinas, kurio kūnas prideda grožio sielai, o siela, sutaurinta visokiomis dorybėmis, yra kūno papuošalas. Iš tiesų, toks buvo ir šis Kunigaikštis, kurį Dievas ypatingai apdovanojo puikiomis kūno ir sielos dovanomis.

Visų pirma, jis buvo labai išmintingas ne tik dėl prigimties ir papročių, bet ir dėl uolumo ir

išsilavinimo, daugelį dalykų žinojo, daugelyje buvo patyręs, todėl Valstybėje jis daug ką buvo arba išmintingai numatęs, arba nuosekliai įvykdeš, arba daug kam subtiliai atsakęs. Jis turėjo nepaprastai gerą atmintį ir stebėtiną iškalbos talentą bei žodžių gausą, ir dėl visų dorybių toki autoritetą, kad nei Katonas Romoje dėl savo išminties ir svarbumo, nei Ciceronas dėl savo nepaprasto iškalbingumo neturėjo didesnės įtakos, negu šis [Kunigaikštis] – mūsų [Valstybėje]. Buvo apdovanotas ypatingu didžiadvasiškumu, ir jeigu jo iš mūsų nebūtų atėmusi nesavalaikė mirtis, jis būtų palikęs kokį nors įžymų narsumo poelgį, be to, taip mylėjo tėvynę, kad dėl jos gerovės, jeigu padėtis ir aplinkybės būtų pareikalavusios, visad buvo pasirengęs sutikti mirtį. Vis dėlto nors jam gyvam esant mes kovojome karus su priešais, jis negalėjo juose nieko nuveikti dėl [jauno] amžiaus. Bet buvo pakankamai ryškus drąsumo pavyzdys, nes nepalaužta siela pergyveno daug didelių asmeninių skriaudų, kurias dovanojo iš dalies viešos ramybės vardan, iš dalies tam, kad neatrodytų, jog yra tironas tiems, kuriuos valdo, todėl visiems atleido ir nekerštavo. Bet kas labiau verta pagyrimo ir kas labiau pritinka didžiam ir įžymiam vyrui, nei taikingumas ir gailėstingumas? O kadangi tėvynė jo laikais džiaugėsi nuostabiliausia taika ir ramybe, tuo, kas ypač naudinga ir būtina Valstybei, [Radvila], šventai gerbdamas teisingumą, labai daug padėjo Valsytybei. Jis buvo našlaičių, našlių, pagaliau visų vargšų užtarėjas, kurie, prispausti stipresniųjų, prie jo, kaip prie švento inkaro, subėgdavo. Kai jis sužinodavo jų skundus esant teisingus, nuo anųjų savivalės smarkiai juos gynė. Nes skitas Anacharsis pasakė: „Įstatymai panašūs į vorų tinklus, nes kaip jie išlaiko silpnesnius gyvius, o stipresnius paleidžia, taip ir įstatymai žemakilmius pažaboja, o turtingųjų nesuriša.“ [Radvila] jokia būdu neleido, kad atrodytų, jog tai vyksta mūsų [Valstybėje]. Taigi visi silpnesnieji buvo apginti nuo savivaliavimo.

Vis dėlto aukščiausia Teisingumo rūšis – tai nesiekti nieko išskyrus tai, kam turi pašaukimą. Visiškai neniekinga ieškoti palankumo, siekti garbės, bet [šis] nesiekė jokių aukštų pareigybių, išskyrus tas, kurias suteikė pats Karalius. Broliui ir pusbroliui, kurie buvo vyresni, Karalius suteikė aukščiausias garbingas tarnybas, o [Jonas Radvila] manė, kad dėl didesnio autoriteto ir nuopelnų juos reikia labiau už save vertinti ir gerbti. Tačiau jį patį ir Karalius, ir kiti be galo vertino ir gerbė. Kadangi Karalius labai džiaugėsi jo išmintimi bei iškalba, kai tik būdavo laisvesnis nuo rūpesčių, norėjo, kad jis būtų šalia ir savo malonėmis kalbomis sielą atgaivintų.

Brangino santūrumą ir blaivumą, niekadoms niekas jo nematė girtu, tačiau gyveno prabangiau, negu jo padėtis reikalavo, nes dėl svečių ir draugų gausumo saugojo tėvų paprotį, tačiau nevergavo savo malonumams. Su šiomis dorybėmis buvo susijęs visokios rūšies saikingumas, padorumas ir daugelis kitų: nors buvo jaunuolis, ir nebjaurus, niekieno žmonos ar dukters nesuveidžiojo ir nusprendė, kad Dievui patinka skastybė, bei manė, kad valdovui garbė – ginti garbingas santuokas.

Jau labai daug apie jo malonius įpročius, dosnumą vargšams, gailėstingumą pavaldiniams, gerumą visiems buvo kalbama, ir visa tai nebus ne tik pakankamai šlovinama, bet ir minima. Man galvojant apie jį, dažnai į galvą ateina tai, ką Dionas, rašydamas apie Marką Antoniną, pasakė: „Visada buvo ištikimas sau pačiam, niekada jokiam dalyke neveidmainiavo, o buvo labai geras, ir viskas jame buvo natūralu, o ne apsimesta.“ Iš tiesų, toks buvo šis Kunigaikštis, kuris nesipuikavo savo galia, kurio nepakeitė garbingos pareigos, kaip dažnai būna, ir nors galia jis daugelį pralenkė, visiems buvo vienodai teisingas, niekam nebuvo žiaurus, svetur ir namie visiems brangus – kas buvo pakankamai pasakyta iš sielvarto, jam mirus. Prie visų dorybių prisidėjo be galo didelis dorovingumas: jis Dievą garbino tikru pamaldumu, ir kadangi mūsų šviesiausiajam Karaliui Žygimantui Au-

gustui buvo labai artimas, mes tikėjomės, kad jo [= Radvilos] išmintis ir autoritetas padės mokymo patobulinimui ir drausmei Bažnyčiose. Nors šviesiausias Karalius dėl savo protingumo ir rūpintis Dievo Bažnyčia labai trokšta, ir visuomenės ligas žino, iki šiol dėl neramių laikų negalėjo surengti svarstymų apie šitokią svarbų dalyką. Neabejotina, kad visoje karalystėje ir mūsų tėvynėje daugelio pamaldžių [žmonių] nuolatiniais maldavimais ir dūsavimais Dievo yra prašoma, kad Karaliaus sielą palenktų naujingam Bažnyčių pertvarkymui.

O aš jau trumpai papasakosiu apie Radvilos gyvenimo pabaigą. Jis pradėjo nesėkmingą kelionę savais reikalais pas šviesiausiąją Lenkijos Karalienę Boną, kelionėje susirgo sunkia liga ir keletui dienų atgulė. Kai šitai buvo pranešta broliui, jis, kaip reikalavo meilė, pas jį nusiuntė savo itin mokytą Gydytoją, bet kitą dieną brėkstant ateina laiškas, kad dieną Kunigaikštis mirė. Gavus tą liūdniausią žinią, visa tėvynė buvo labai sujaudinta, brolis ir giminaičiai baisiausiai nuliūdo, o visų luomų žmonės buvo sukrėsti; jie nepatiki tol, kol nepamato mirusio, kaip sakoma: „Svarbiuose dalykuose pasitikėjimas ateina lėtai.“

O brolis, kuris jį gyvą labai mylėjo, mirusiam atliko visas pareigas, vietą laidojimui išrinko mūsų valstybės sostinėje Vilniuje ir labai garbingai atliko paskutinę pareigą – Valdovų papročiu su gausiomis išlaidomis ir deramu paruošimu.

Taigi, netekę tokio įžymaus Kunigaikščio, tokios garsios Bažnyčios ir Valstybės vilties, negalime kuo labiausiai neliūdėti, nes dora liūdėti dėl jo mirties ir teisinga visad apie jį kalbėti ir galvoti su didžia pagarba. Nors puikiai ir su juo pačiu, ir su visais kitais elgiamasi, kurie šiais sunkiausiais laikais iš šio mirtingo gyvenimo yra pašaukiami į dangiškąją Bažnyčią, kad nebūtų liūdniausių nelaimių stebėtojai, tačiau įprasta liūdėti dėl dorų žmonių mirties, o tai liudija iškiliausių Bažnyčios vyrų pavyzdžiai. Izraeliečiai apverkia Mozės mirtį, Dovydas sielvartauja dėl Jonato žuvimo, visa Bažnyčia liūdi dėl Stepono,

ir mes būtume žiaurūs, jeigu kuo labiausiai negedėtume dėl iš mūsų atimto labai žymaus žmogaus, be galo gabaus, apdovanoto įvairiausiomis sielos ir kūno dorybėmis, tėvynės vilties, visų gerųjų žmonių gynėjo, labai kilnaus studentų, rašančiųjų ir išsimokslinusių mecenato. Be to, jis buvo toks Valstybės valdytojas, kad privalėjo arba niekada negimti, arba niekada nemirti. Nes visos mūsų tautos džiaugsmas, kurį sukėlė jo valdymo pradžia, buvo per daug trumpas. Tačiau nors jo dorumo bei nuopelnų atminimas visiems laikams išliks tvirtas, vis dėlto dėl trumpo laiko, kurį jam likimas buvo skyręs valdyti, su jo malonių pagerbimu yra sumišęs didžiulis skausmas. Ir ne menkos nelaimės prislegiami tie, kurių Valstybės netenka tokių Valdovų. Mat kuo neramesni ir blogesni laikai, tuo reikalingesni mylintys taikos ramybę ir protingi Valdovai. Atrodo, jų mirtį tuo labiau reikia apverkti, kad paprastai ne tik atimami iš Valstybės didieji vyrai, bet ir jų mirtis kartu pranašauja būsimus didžiausius neramumus ir nelaimes. Nes kaip ir kiti geri dalykai, taip ir geras Valdovas yra neabejotinai ypatinga Dievo dovana: jis ir pavienių žmonių gerove rūpinasi, ir visų naudai padeda. Tačiau kuris gi žmogus nemato, kad iš žmonių giminės tos gėrybės, kurių taip stinga, yra atimamos ir grobiamos ne be didelės Dievo rūstybės? Šiame amžiuje Lietuvoje yra tokia padėtis, kad reikia bijoti daugybės labai galingų išorės priešų jėgų bei antpuolių tartum įvairiausių gresiančių negandų. Iš vienos pusės spaudžia maskvėnai, iš kitos gresia skitų įsiveržimas, dar iš kitos pusės net draugai ir kaimynai yra įtartini. Visas

tas nelaimės dar labiau padidina turkų galybę. Esant tokiai padėčiai, kiek geri valdytojai savo išmintimi, patarimais ir budrumu galėtų padėti ir, visų pirma, kiek šis mūsų šalis [valdovas] galėjo padėti, žinojo visi, kurie ir Valstybe rūpinosi, ir kuriems šis garsus Kunigaikštis buvo pažįstamas. Dėl to, ak, kaip labai liūdėjo visi, suprasdami, kokio vyro ir kaip nelaiku neteko, ir pelnytai jo mirtis mus prislėgė liūdesiu ir ašaromis. Bet kadangi amžinu įstatymu nustatyta, kaip kažkas pasakė, kad niekas, kas yra gimęs, [amžinai] neišliks, mes privalome, kaip dera dėkingiems ir doriems žmonėms, ir Kunigaikštį, kurio neteko, prisiminti, ir, jam mirus, viešai dideliu liūdesiu pagerbti, tačiau taip, kad nepadarytume nieko, kas prieštarautų pamaldumui ar visuotiniam garbingumui. Todėl baigsiu savo kalbą. Ir tau, amžinasai ir gyvasai Dieve, amžinasai mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus tėve, dėkojame per tavo sūnų Jėzų Kristų, kad Valstybei dosniai dovanoji dorus ir išganingus Valdovus, ir jų širdis uždegi savo dvasia, kad tavo vardo šlovę mylėtų ir skleistų, ir prašome tavęs, kad visai Bažnyčiai ir visų pirma šiai mūsų Lietuvai dosniai suteiktum taiką ir ramybę, idant galėtume mokytis ir mokyti tavo žodžio. Saugok mirusiojo geriausio Kunigaikščio Jono Radvilos palikuonis ir artimuosius ir duok mums daug į jų panašių, tavo vardo šlovės ir visų mūsų bendros amžinos gerovės vardan.

Iš lotynų kalbos vertė

Ramunė Dambrauskaitė-Muralienė

✦

*Oratio funebris de illustrissimi
Principis et Domini Domini Iohannis
Radzivili Oliciae et Nesuisi Ducis,
vita et morte, scripta a Wenceslao
Agrippa Lithuano... [Vitebergae], 1553.*

✦

Non amplectimur horridum illud sapientiae genus, quod nom solum cum hominum natura, sed etiam cum Dei voluntate pugnat, quod vetat homines dolere, quod luctum et desiderium nostrorum, tantum insaniam esse disputat. Sed cum in querelis de morte, tum vero in consolationibus veras sententias a doctrina divinitus tradita, et evidentibus testimoniis confirmata petimus, quae utrumque docet, et pium esse dolere propter interitum nostrorum, et orbitate nostra et Reipublicae moveri, ac desiderio adfici eorum, quorum labores nobis et aliis fuerunt utiles, petere etiam, ut idoneis ad alios iuvandos longa vitae spacia concedantur, et tamen cum Dei consilio aliqui ex hac mortali vita, quasi ex sua statione evocantur, moderandum esse dolorem, quia piaer mentes ad Ecclesiam coelestem discedunt, ubi laeti conspectu Dei fruuntur, et eius sapientiam in omni aeternitate discunt, et celebrant, liberi iam ab omnibus contagiis viciorum. Itaque et nos extincto clarissimo Principe, et optimo viro Iohanne Radzivilo, propter multas gravissimas causas magno dolore adficimur. Primum non singuli naturali $\sigma\tau\omicron\gamma\tilde{\eta}$ dolent, bono Principe mortuo, deinde patria excellens ornamentum, et tota Respublica, sapientem, iustum, et salutarem gubernatorem amisit. Ferrea imo impia pectora haberemus, si tali orbatu viro, sine dolore essemus. Iustum est igitur et lugere eius mortem, et nostram orbitatem deplorare. Sit autem hic moesticiae modus ut non irascamur Deo, sed flectamus animos, ut fatalibus imperiis volentes cedamus, et hanc consolationem intueamur, quod certo scimus eos qui filium Dei recte invocaverunt, ad dulcissimam beatorum consuetudinem discedere. Virtutis vero memoriam et conser-

vandam esse, et ad posterum transmittendam statuamus. Nec dubito viros sapientes multos, qui hunc Principem norunt, delectari virtutum ipsius commemoratione. Sed ut exteris etiam fiat notior, et ad posterum memoria extendatur, optarim ab iis, qui eum familiariter norunt, et ad scribendum idonei sunt, integram vitae ipsius historiam edi. Etsi autem ego nec ingenii vires habeo pares huic argumento, nec per aetatem omnia illius consilia et egregia facta cognoscere potui, tamen ut et meum dolorem ostenderem, et testimonium gratiae mentis ederem, hanc non longam orationem de eius vita conscripsi, ac oro omnes bonos, ut studium voluntatemque meam boni consulant. Quod igitur ad patriam clarissimi Principis attinet, certum est eius Reipublicae civem fuisse, qua nulla in terris neque melius instituta est, neque rectius administratur, neque sanctius vivit, neque praestantissimis quibusque rebus beatior est. Erat enim membrum verae Ecclesiae Dei, incorruptamque Evangelii doctrinam, quae hac hominum memoria in lucem rediit, studiosissime amplectebatur et confitebatur. Quae laus est tanta, ut nemini cuiquam veriore patriam laudem conciliare possit. Neque vero immerito hoc nomine, aut hunc aut alios pios celebramus. Si enim Plato, alique nonnulli praeclari homines, magnae sibi laudi duxerunt, quod in iis locis nati essent, qui honestarum artium domicilia erant, quanto id rectius nos facere possumus, quorum patria non illam tantum doctrinam, quam Plato norat, sed summam aeternamque sapientiam, viva filii Dei voce patefactam, et discit, et docet, et credit.

Praeter hanc gloriosissimam patriam (quam cum omnibus piis communem habuit) multum ei quoque verae laudis, et locus ipse nativitatis adfert. Nam in clarissima Lithuanorum gente natus est, de qua etsi homines non procul a suis nidulis peregrinati in his regionibus aliam opinionem habent, tamen vere affirmare possumus, eam et coeli temperie, et soli fertilitate, et rerum necessariarum copia, tum hominum moribus, ingeniis, virtutibus, nulli fere Euro-

pae nationi postponendam esse. Quoniam vero magnam scriptorum de Lithuania varietatem, ac quorundam ex ipsis, de moribus Lithuanorum insulsissimam reprehensionem considero, non alienum fore puto, si antequam sapientissimi huius Principis vitam recensere incipiam, breviter hic patriam describam.

Est Lithuania regio Septentrionalis vicina Poloniae, Borussiae, Livoniae, Russiae, ac fere Moscoviorum genti contermina, amplissimus in toto orbe Ducatus, multa enim magna Regna amplitudine loci excedit, inde etiam nomen magni Ducatus Lithuaniae habet. Dicta olim Italia, deinde Litalia, postremo magis crescente barbarie Lithuania. Certum non est ex annalibus, Lithuanos oriundos esse ex Italis, quam historiam non abs re fuerit, paucis hic perstringere. Anno post natum Dei filium 56 crudelissimus homo Nero, cum maximam tyrannidem in subditos exercuisset, et nullum non tentasset scelus, ad extremum furens, impias ac scelestissimas manus matri ac Praeceptorum iniecit. His tristissimis spectaculis multi perterriti, difficile esse putabant, ut is alienis parceret, qui contemptu religionis ac pietatis in parentes etiam grassatus fuerat. Itaque vitae fuga consulebant. Inter caeteros quoque Neronis cognatos quidam Iulius, aliorum periculo admonitus, metuit ne idem sibi eveniret, quod aliis accidisse viderat. Congregatis igitur amicis, atque aliis, qui in simili periculo versabantur, tota cum familia, ingenti opum copia ac necessario comitatu instructus, navibus refertis, patria solvit, navigaturus eo, ubi posset sine periculo vitae, tranquille vivere. Hic venit per Oceanum ac Balticum mare in Lithuaniam, quo cum appulisset naves, vidit in primis solitudinem. Postea ubi et loci ad habitandum amoenitatem, et soli fertilitatem, ingentem piscium multitudinem, inauditam ferarum copiam, incredibilem mellis abundantiam perspexisset, securus iam a monstro illo non sine magno gaudio ibi consedit. Ritus Romanorum vetustos retinuerunt. Nam ignem perpetuum, quem Romae virgines Vestales fovebant, ipsi

quoque assidue alebant. Penates suos quisque habebat, et alios Diabolicos cultus patrio more observabant. Aruspicinae in primis dediti, quod disciplinae genus olim apud Romanos erat usitatissimum. Sed haec idololatria iam per ipsum Principem nostrum Vladislaum Jagellonem, Serenissimi Principis nostri Sigismundi Augusti Polonorum Regis proavum, cum a Polonis ad gubernacula Regni vocatus esset, sublata est, multi tamen adhuc inter rudem rusticorum turbam, clam pristinas sordes retinent. Ita difficile avitus et multis seculis confirmatus error mentibus extirpatur. Caeterum et idioma Lithuanorum olim Latinum fuisse, ex plurimis eius sermonis vocabulis apparet, quod iam Barbarorum consuetudine, qui magnas plerumque linguis offundunt tenebras, mutatum esse non mirum est, cum et ipsa Lithuaniae parens Italia, Latinum sermonem, qui ei vernaculus quondam fuit, praeterquam quod corrupta quaedam vocabula adhuc etiam retinet, veterem linguam pene amiserit. Naturarum etiam in Lithuanis et Italis, similitudo agnoscitur potest. Intelligentes et amantes iusticiam utriusque, Libertatis tuendae causa, non laborem, non pericula defugientes, non ignavi, nec petulantes, non aliis temere bella inferentes, sed illata fortiter sustinentes et depellentes, domi magna severitate disciplinam, et pudiciam tuentes, capaces et avidi doctrinarum, idonei etiam ad eloquentiam. Neque vero in his artibus, etsi ut parenti, Italiae cedunt, longe Italis postponendi sunt. Ea est omnium ingenii dotium, atque virium excellentia. Sed ne quis forte domesticum hoc testimonium suspectum habeat, redeo ad propositum. Nam quod nonnulli scriptores, nescio quae portenta de Lithuanis memoriae prodiderunt, de eo nunc dicam, quod eos multorum non modo hominum, sed etiam gentium testimonia, quae nobiscum commercia habent, arguant mendacii.

Natus est hic Princeps in clarissima Radzivilonum nostrae gentis familia, quae cum propter claritatem vetustatemque generis, tum etiam propter praeclara in Rempublicam me-

rita, in summo semper loco ac admiratione est habita, nunc vero etiam ab Imperatore Carolo Quinto in ordinem Principum relata. Multis hic encomiis celebrandi essent huius familiae proceres, qui et domi tempore pacis Reipublicae plurimum autoritate et consilio profuerunt, et foris contra externos hostes pro patria eximia animi magnitudine ac praestanti virtute arma gesserunt. Multae victoriae ipsis ductoribus sunt partae. Diu enim iam in crudelissimam immanissimorum Moschorum servitutem redacti essemus, nisi excellenti sua fortitudine, ac summa prudentia Georgius Radzivil nos protexisset, qui ferocissimos hostes Moschos patriam saepe vastare tentantes, maxima semper clade repressit ac fugavit. At cum haec non tam a mea memoria remota sint, quam ita ampla atque magna, ut et omnibus in ore sint, et brevi oratione comprehendi non possint, nolo plura commemorare. Habemus enim multa illustria huius familiae exempla, quae nostris temporibus acciderunt. Immortales tamen et illis debentur laudes, qui patriam, qui parentes, qui nos incolumes a crudelissimis hostibus servaverunt, ac mortui in sua loca optimos successores substituerunt. Adsunt duo sapientissimi Principes, penes quos est summa rerum potestas, Nicolaus Radzivil Palatinus Vilmensis, Marschalcus supremus ac Cancellarius magni Ducatus Lithuaniae, frater huius mortui germanus. Alter eiusdem nominis Palatinus Trocensis, ac summus rei militaris Praefectus, patruelis, qui et sapientia et iusticia, et omnium virtutum genere excellunt, et in gubernatione pii ac foelices sunt. Vere enim communi omnium consensu adfirmo, Lithuaniam tam pios, tam praeclaros, tam denique prudentes gubernatores numquam habuisse. Ac magna nobis spes est de illis, patriam eos nostram multis malis afflictam recreaturos esse, et religione et artium cultura exornaturos. Caeterum ad familiae splendorem, summa accesserunt ornamenta. Imperator Carolus Quintus, ut dixi, eam familiam propter excellentem eius virtutem,

ac praeclaras res gestas, ornavit aquila, cuius pedes et rostrum sunt aurea, eosque in ordinem Principum retulit. Serenissimus vero Princeps noster Sigismundus Augustus Polonorum Rex, eam sibi sanguine iunxit, elegit enim sibi ex ea familia, coniugem piam ac modestissimam Principem Barbaram Radzivilanam, huius mortui, ac reliquorum qui supersunt sororem, cui Diadema imposuit, quae proximis hisce annis defuncta est vita, magno Regis, coniugis eius amantissimi luctu.

Quandoquidem autem satis hinc apparet, eum clarissima ortum esse familia, de privata eius dicendum est vita.

Ab ineunte aetate et in pietate educatus, et in honestis artibus institutus, et acri severaque disciplina a Patre cohercitus est. Quia vero plaerique Heroes falsa opinione studia non tam honestate quam utilitate metiuntur, indignum esse putant, ut eas artes, quas ab egenis propter sustentandam vitam disci existimant, aut ad se, aut liberos suos quicquam pertinere credant. Quare turpiter ipsos negligunt, qui postea rudes ad gubernacula vocati, tristissimas in Republica turbas excitant, ac non tam saluti, quam exitio patriae sunt, ut vere dicitur: Heroum filii noxae. At pius ac sapiens huiusce Principis pater, longe secus sensit. Vidit enim in sua administratione Rempublicam maxime prudentibus consiliis stare. Ideo filium optimarum literarum studiis institui curavit, qui deinde mortuo parente cum esset avidus discendi, ipse sponte in Italiam se contulit, ibi cum esset natura doctrinae capax, quae ad Rempublicam gerendam pertinebant strenue didicit, praecipue vero in studio eloquentiae ac historiarum cognitione, quae duo in primis Reipublicae utilia esse putabat, studiosissime versabatur, et quia optimam naturae ad studium dicendi inclinationem habuit, summa cum laude tantum tum profecit, ut apud nos omnes eloquentia superaret. Dignum vero profecto non modo admiratione, sed etiam maxima laude est, quod nullis voluptatum illecebris, aut alioquin pravis exemplis a studiis avocatus sit.

Postea in patriam reversus, quoniam magna spes de ipso concepta erat, ab omnibus honorifice est exceptus.

Sed antequam reliquum vitae curriculum explicare incipiam, indicanda sunt eius bona corporis. Multum enim egregia corporis forma homines commendat, quemadmodum inquit Poeta: Grator est pulchro veniens e corpore virtus. Erat enim mediocri corporis proceritate cum summa venustate coniuncta. Oris, unde melle dulcior fluebat otario, maxima dignitas, et in gestibus ac verbis ingens gravitas comitate condita, corporis agilitate admiranda. Cum enim in Italia esset, semper ne corpus ocio torpesceret, aliqua exercitia habuit, ac quia mirabilis habilitas saltibus Italicis inest, in his se exercuit, quos tanta celeritate faciebat, vt vix pedibus terram attingere videretur. Sed et alia habuit exercitia, quae studiosi propter animorum recreationem habere solent, et cum valde delectaretur Musica, adeo norat artificiose tangere testudinem, ut etiam maximos ea in re artifices excelleret. Minus haec fortassis videntur ornare Principem, sed cum videamus sanctissimum Regem Davidem celebrari, quod pulchre Cithara cecinerit, Themistoclem vero praeclarum Graeciae ducem a suis habitum esse indoctiorem, quod lyram in convivio recusarit; honestius existimare debemus, Musica sese Principes recreare, quam alea interim miserorum subditorum bona perdere. Iam enim aliquibus ad aleam et luxum reditus non sufficiunt, et nisi ex alieno rapiant, non possunt suum otium et sumptus tolerare. Ideo vel raptio vivere, vel alia machinari, vel in suos miserabiliter grassari coguntur. Tam crudeles hisce temporibus in quorundam Principum terris fieri expilationes videmus, ut non mirum sit, multos una cum liberis fame perire. Sed eiusmodi Principes aliquando Deo graves daturus esse poenas non est dubium. Est nam certissima et immutabilis regula, divinitus sancita: Atrocita delicta comitantur atroces poenae, quas etiam aliqui iam dederunt, utinam caeteri eorum exemplis

admoniti clementius cum subditis agant, et vicia sua emendent.

Etsi autem venustam formam ac pulchritudinem corporis non levia DEI dona esse agnosco. Nam et populus graviter suspicatur de ingeniis monstrosorum corporum. Nihil enim, ut ille inquit, Deus et natura praeter causam faciunt, tamen veriora et maxime propria hominis ornamenta, in animo sita esse perspicio. Legimus quidem elegantiam faciei Ioseph laudari, magis tamen eius virtutes, timorem Dei ac castitatem celebrari videmus. Plus Absolonem pietas quam sua pulchritudo commendasset, si cum forma timorem Dei, et debitam parentibus reverentiam coniunxisset. Verum enimvero cuius et corpus addit decus animo, et animus quoque omnium virtutum genere excultus corpori ornamento est, ille mihi demum homo omni ex parte laudandus esse videtur. Talis profecto erat hic Princeps, qui et corporis et animi excellentibus donis a Deo praeclare ornatus fuit.

In primis autem non solum natura et moribus, verum etiam studio et doctrina valde sapiens fuit, plurimarum enim rerum cognitionem, multarum usum habebat, ideo, multa eius quoque in Republica vel provisiva prudenter, vel acta constanter, vel responsa acute ferebantur. Erat et incredibilis in ipso memoria, et orationis mira facultas ac copia, cui tanta ex omnium virtutum genere auctoritas adiuncta erat, ut neque Cato in Republica Romana sapientia et gravitate, nec Cicero summa dicendi facultate plus potuerint, quam hic in nostra. Excellenti quoque animi magnitudine praeditus fuit, quem si nobis intempestiva mors non eripuisset, egregium aliquod fortitudinis facinus reliquisset, adeo enim patriam amavit, ut pro salute eius, si res et occasio postulasset, mortem oppetere semper esset paratus, tametsi aliqua bella ipso vivente cum hostibus nobis fuerunt, non tamen propter aetatem quicquam agere licuit. Satis vero hoc insigne fortitudinis specimen erat, quod multas privatas, easque magnas iniurias, invicto animo pertulit, quas partim publicae tranquillitati condonavit, par-

tim etiam, ne quos in potestate habebat, in eos tyrannidem exercere videretur, omnibus absque vindicta pepercit. Quid vero laudabilius, et magno ac praeclaro viro dignius placabilitate atque clementia? Cum autem patria optima pace tranquillitate eius temporibus frueretur, id quod apprime in Republica est utile et necessarium, iusticia, quam sancte coluit, multum Reipublicae profuit. Commune enim pupillorum, viduarum, omnium denique miserorum refugium erat, qui a potentioribus oppressi, ad ipsum tamquam ad sacram ancoram confugiebant. Horum causas ubi iustas esse cognovisset, a tyrannide illorum graviter defendebat. Nam quod Anacharsis Scytha dixit: Leges esse similes aranearum telis, quemadmodum enim illae infirmiora animantia retinent, et valentiora transmittunt, sic etiam leges humiles constringunt, divites vero non ligant, id nequaquam committebat, ut in nostra Republica locum habere videretur. Muniti igitur erant omnes imbecilliores contra tyrannidem.

Caeterum et haec est pars Iusticiae summa, non appetere quicquam praeter vocationem. Est non miserrima omnino ambitio, honorumque contentio, non igitur aspirabat ad ullas dignitates, nisi si quae ultro a Rege deferrentur. Fratri ac patrueli quod maiores natu essent, summi a Rege honores delati sunt, quos ipse cum propter aetatem, tum etiam propter maiorem dignitatem, merito sibi praeferendos et honorandos putavit. Habebatur tamen et ipse a Rege, et ab omnibus in summa autoritate ac honore. Rex quia valde eius prudentia ac eloquentia delectatus est, semper cum esset a curis liberior, ut dulcissimis eius sermonibus animum reficeret, eum sibi adesse voluit.

Temperantiam quoque ac sobrietatem magnificavit, numquam enim ebrius visus est, splendidius tamen, quemadmodum eius dignitas postulabat, vivebat, qua in re propter hospitem et amicorum frequentiam, morem patrium tuebatur, non serviebat suae voluptati. Cum his virtutibus modestia in omni genere et pudicia plerumque coniunctae sunt. Etsi igitur erat iuve-

nis, et non tetricus, tamen nullius coniugem aut filiam rapuit, et Deo placere castitatem statuebat, et decus in principe esse sentiebat, honesta coniugia defendere.

Quam multa iam de moribus eius placidissimis, liberalitate in egenos, clementia erga subditos, bonitate in omnes dicenda essent, quae omnia non modo ornari, verum etiam ne commemorari quidem satis digne a quoquam possunt. Saepe profecto mihi de eo cogitanti in mentem venire solet quod Dion de Marco Antonino scribens: Similis sibi inquit ipsi semper fuit, nec mutatus est in ulla re umquam, erat autem valde bonus, et nihil fuit non nativum, nihil fucose ascitum. Eiusmodi profecto erat hic Dux, qui neque potentia sua est elatus, neque honoribus, ut plerumque fit, mutatus, sed cum potentia multos superaret, cunctis tamen erat aequalis, nemini asper, foris et domi omnibus carus, id quod moerore funeris satis indicatum est. Ad omnes vero virtutes maximum decus accessit, quod vera pietate Deum coluit, et quoniam serenissimo Regi nostro Sigismundo Augusto valde erat familiaris, sperabamus eius consilium et auctoritatem ad emendationem doctrinae et disciplinae in Ecclesiis profuturam esse. Quamquam enim serenissimus Rex suo iudicio et consulere Ecclesiae Dei maxime cupit, et publicos morbos intelligit, tamen hactenus propter turbulenta tempora instituire de hac tanta re deliberationes non potuit. Nec vero dubium est, in universo regno et in patria nostra adsiduis multorum piorum votis et gemitibus a Deo peti, ut Regis animum ad salutarem Ecclesiarum constitutionem flectat.

Sed breviter iam ultimum finem vitae Radzivilii narrabo. Susceperat infaustum iter in negotiis suis domesticis ad Serenissimam Reginam Poloniae Bonam, in quo in gravissimum morbum incidit, ac aliquot dies decubuit. Quod ubi fratri nunciatum esset, ille pro ea qua debuit pietate, doctissimum virum Medicum suum ad eum mittit, sed postero die summo diluculo cum literis veniunt, quae diem obiisse Principem

narrant. Quo tristissimo nuncio tota patria valde commota, frater ac cognati acerbissimo luctu affecti, omnium vero ordinum homines attoniti, non prius credunt quam funus conspiciunt, ut dicitur: Tarda solet magnis rebus adesse fides. Frater vero quem vivum maxime amabat, mortuo quoque omnia praestitit officia, in Metropoli nostra civitate Vilna locum sepulturae delegit, ac perhonorifice amplo sumptu ac paratu iusta more Ducum persolvit.

Quando itaque tam insignem Principem, tam praeclaram Ecclesiae ac Reipublicae spem amisimus, non possumus non gravissime dolere, cuius mortem pium est lugere, iustum vero semper de eo sancte loqui et sentire. Etsi enim praeclare et cum ipso, et cum aliis agitur, qui hisce perditissimis temporibus ex hac mortalitate ad coelestem Ecclesiam evocantur, ne tristissimarum calamitatum spectatores sint, tamen usitatum esse piorum hominum interitum lugere, maximorum in Ecclesia virorum exempla testantur. Deflent Israhelitae mortem Moysi, deplorat Ionathae interitum David, luget Stephanum tota Ecclesia, et nos tam ferreus, ut hominem praestantissimum, maximo ingenio, maximis animi corporisque dotibus ornatissimum, spem patriae, bonorum omnium patronum, studiosorum, literarum et doctorum liberalissimum moecenatem, non summo opere ereptum nobis doleamus. Adde quod gubernator Reipublicae talis fuit, ut aut nasci numquam, aut mori non debuerit. Nam laetitia universae gentis nostrae quam initia gubernationis excitarant, nimis brevis fuit. Etsi autem virtutis et meritorum memoria omnibus seculis duratura est, tamen propter brevitatem temporis, quod ei in gubernatione fata concesserant, et gratae ipsius celebrationi ingens dolor admixtus est. Neque sane parva clade afficiuntur, quorum Reipublicae huiusmodi Principibus orbatae sunt. Quo enim perturbatiora nunc peioraque sunt tempora, eo magis pacis tranquillitatisque amantes, et moderati Principes necessarii sunt. Quorum obitus tanto vehementius deplorandus

esse videtur, quod non fere magni viri Reipublicae eripiuntur, nisi simul maximorum motuum ac calamitatum futurarum, mors eorum praenuncia sit. Est enim ut reliquae bonae res, sic et Princeps bonus haud dubie singulare Dei donum, qui et singulorum hominum commodis consulit, et omnium rationibus prodest. Sed quis hominum non videt, non sine ingenti Dei ira, genus humanum bonis iis, quibus tantopere indiget, privari atque spoliari? Lithuania hoc seculo ita fere habet, ut ei externorum hostium et plurimorum et potentissimorum vis atque impetus, ut quaedam imminentes tempestates, pertimescendae sint. Premunt hinc Mosci, illinc Scytharum incursus metuitur, alia parte etiam vicini et amici suspecti sunt. Ea omnia mala Turcica potestas reddit magis formidolosa. His tantis rebus quantum boni gubernatores prudentia, consiliis, vigilantia possint mederi, et cum primis hic noster potuerit, norunt omnes, quibus et Respublica curae est, et clarissimus Princeps fuit notus. Quare proh dolor cum omnibus sit notissimum, quem virum, et quam intempestive amiserimus, meritissimo lacrymis atque moerore conficimur. Sed quia aeterna constat lege, ut inquit quidam, ut nihil genitum constet, debemus nos quidem, ita ut homines gratos et pios decet, et agnoscere quem amiserimus Principem, et eius mortem maximo publicoque luctu celebrare, verumtamen ita, ut nihil faciamus, aut contra pietatem, aut publicam honestatem. Quocirca finem orationi meae faciam. Et tibi aeternae et vive Deus, aeternae patris domini nostri Iesu Christi per Iesum Christum filium tuum agimus gratias, quod Rebuspublicis pios et salutare Principes largiris, eorumque pectora tuo spiritu incendis, ut gloriam nominis tui ament et propagent, ac oramus te, ut toti Ecclesiae et cum primis huic nostrae Lithuaniae benigne concedas pacem ac tranquillitatem ad discendum et docendum verbum tuum. Conserves item posteros et propinquos optimi Principis Iohannis Radzivilii mortui, et des nobis multos eius similes, ut ea res cedat, et ad nominis tui gloriam, et communem omnium nostramque utilitatem aeternam.